

وبینار آموزش ویراستاری در متون علمی

ویژه هیئت علمی دانشگاه بیرجند

زینب احيائي / پژوهشگر تاریخ ایران معاصر

به نام خدا و با سلام حضور اساتید و اعضای محترم هیئت علمی دانشگاه بیرجند

پیش از هر سخنی، ابتدا تاریخچه مختصری از ویرایش در ایران، خدمت‌تان عرض خواهد شد.

ابتدایی‌ترین ویرایش‌ها را می‌توان به کتیبه بیستون نسبت داد. پس از آن می‌توان به نظم و آرایش نوشته‌های اوستا اشاره کرد. برای دوره‌های پیش از اسلام، می‌توانیم از ترجمه کليلة و دمنه یاد کنیم. نمونه‌های ارزشمند دیگری مانند ترجمه هزار و یک شب از هندی و ترجمه قرآن کریم از عربی نیز وجود دارند. نوشته‌ای از دوران صفویه به نام مُنشآت سلیمانی وجود دارد که اولین تلاش برای آراستن رسم‌الخط در آن دیده می‌شود.

تاریخچه ویرایش متن در ایران به چند بخش تقسیم می‌شود: پیش از دوره قاجار (که چند نمونه در بالا بیان شد)، دوره قاجار، دوره پهلوی و پس از انقلاب اسلامی

ویرایش متن در دوره قاجار

در دوره قاجار اکثر کتاب‌ها دست‌نویس بودند و کسی به ویرایش متن اهمیت چندانی نمی‌داد. در این دوره افرادی به نام منشی وجود داشتند که نسخه خطی کتاب را برای مؤلف می‌خواندند و بسته به نظر نویسنده، کتاب را تصحیح می‌کردند. در این دوره نهضتی برای ترجمه متن‌های قرآنی و کتاب‌های دینی از زبان عربی شکل گرفت. نهضت‌های علمی فرهنگی ترجمه‌ای و ویرایش متن جرقه‌های انقلاب مشروطه را زد. در دوره قاجار نشانه‌گذاری و علائم سجاوندی در متون فارسی وجود نداشت و این علائم در دوره‌های بعدی وارد زبان فارسی شدند.

تاریخچه ویرایش متن در دوران پهلوی

ویرایش متون درسی در دوره پهلوی اول آغاز شد و احمد آرام از اولین مؤلفان کتاب‌های درسی در ایران، بر این باور است که نخستین ویراستار به معنای امروزی در دوره رضا شاه، غلامحسین خان رهنما است. دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۳ش. تأسیس شد و دانشجو پذیرفت و مهم‌ترین مشکل اساتید دانشگاه این بود که دانشجویان کتاب درسی نداشتند و هیچ مبنایی برای تدریس به دانشجویان وجود نداشت. پس از آن از اساتید دانشگاه درخواست کردند تا معلومات خود را به صورت جزوه درسی در بیاورند و در اختیار دانشگاه قرار دهند. پس از آن، در سال ۱۳۲۶ انتشارات دانشگاه تهران آغاز به کار کرد و جزوه‌های اساتید دانشگاه را پس از ویرایش به کتاب درسی تبدیل

می‌کردند. تا سال ۱۳۳۳ واحد انتشارات دانشگاه تهران به صورت یکپارچه به ویرایش کتاب‌های درسی می‌پرداخت. اولین نهاد آموزشی ویرایش متن در ایران، در انتشارات فرانکلین تأسیس شد و ویراستاران خبره‌ای را تربیت کرد.

ویرایش متن پس از انقلاب اسلامی

از کارهای مهم انجام شده بعد از انقلاب اسلامی، برگزاری دوره‌های ویرایش و آموزش ویراستاری بوده است. آموزش ویرایش در این دوره در مرکز نشر دانشگاهی، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی، اتحادیه ناشران و جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران برگزار شده است. نهاد ویرایش در بعضی از دایره‌المعارف‌ها مانند دایره‌المعارف بزرگ اسلامی و دانشنامه جهان اسلام تأسیس شد و دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، از حیث کیفیت و به کارگیری ویراستاران خبره اهمیت بسیاری داشته است.

تعریفی از ویراستاری

ویراستاری نوعی هنر نویسندگی است، زیرا ویراستار با مهارت خود در نگارش و تسلطی که بر متون و دستور زبان دارد، می‌تواند هر نوشته‌ای را مرتب کرده، خطاهای آن را اصلاح و به آن نظم بدهد. در ویراستاری، متن‌ها به حالت بهینه درمی‌آیند و این بهینه‌سازی از ابعاد و نقطه‌نظرهای مختلفی سرچشمه می‌گیرد و باید گفت که ویراستاری مهم‌ترین بخش نگارش یک متن است.

خدمات ویراستاری به طور کلی به دو دسته تقسیم بندی می‌شود:

- ویراستاری محتوایی که شامل تغییر در محتوای یک اثر می‌شود و معمولاً توسط افراد خبره انجام می‌شود.
- ویراستاری زبانی - فنی که شامل اصلاح کلیه ایرادات واژگانی، دستوری و علائم نگارشی در متن می‌شود که ویراستار بایستی کلیه ایرادات را رفع کند. یک نقطه و یا حتی یک ویرگول می‌تواند معنای یک جمله را به کلی عوض کند و انتقال پیام نویسنده به خواننده را مختل نماید؛ همین امر سبب شده است تا مبحثی به نام ویراستاری مطرح شود. هدف از ویراستاری یک متن، رفع ایرادات و رسا کردن متن و رفع اشکالات دستوری است و ویراستاری یک متن بسته به میزان ایرادات و خطاهای موجود در آن در سه سطح اساسی، متوسط و جزئی انجام می‌پذیرد.

اهمیت ویرایش متون فارسی

متون فارسی که در بسترهای مختلف چاپ می‌شوند به ویراستاری نیازمندند. ویراستاری باعث روان‌تر شدن متون و مقالات می‌شود، به انتقال بهتر پیام‌های متن کمک می‌کند و نشان می‌دهد که کاری ارزشمند با صرف وقت و تخصص برای ارائه، صورت گرفته است. نوشته‌ای که حاوی اشتباهات و غلط‌های نگارشی است، پیش از هر چیز، اعتبار خود را در نگاه مخاطب مخدوش می‌کند. پس ویراستاری امری کاملاً لازم است.

ویراستار کیست؟

به شخصی که ویرایش را انجام می‌دهد، ویراستار می‌گویند. یک ویراستار با ایجاد تغییرات، حذف و یا اضافه کردن مطابق آیین نگارش و ویراستاری به اصلاح و آماده‌سازی یک سند با یک موضوع خاص کمک می‌کند. زمانی که ویراستار، متنی را ویراستاری می‌کند، باید اشتباهات نگارشی، فنی، زبانی و دستوری را اصلاح نماید. پس باید مهارت کافی را در ویرایش متون داشته باشد. این مهارت از طریق مطالعه، نوشتن و تسلط بر دستور زبان به دست می‌آید. ویراستار متخصص باید ضمن حفظ روح هر اثر و توجهی که به نیت‌های نویسنده دارد، دست به اصلاح آن به گونه‌ای بزند که خدشه‌ای در مفهوم و محتوا رخ ندهد.

ویراستاری می‌تواند مقالات و متون علمی مختلف را ویرایش کند که از یکسری امتیازات و ویژگی‌ها برخوردار باشد. از جمله این ویژگی‌ها عبارتند از: صبر و حوصله، دقت و تمرکز، تسلط به اطلاعات و اخبار جدید ویراستاری، دارا بودن دانش فنی در حوزه تایپ و برخورداری از اطلاعات عمومی بالا

ویراستار باید برای ویرایش کتاب یا مقاله به نکاتی توجه کند؛ به این معنی که چند روز از متن فاصله بگیرد، ویراستاری را با دید کلی آغاز کند، متن را برای ویرایش چاپ کند، متن را یک نوبت کلی بخواند، ساختار جملات را بررسی کند، درستی واژگان و علائم نگارشی را بررسی کند، متن را بازخوانی نماید و برای بازخوانی متن از دیگران نیز کمک بگیرد.

موضوع دیگر اینکه: ویرایش روی کاغذ بهتر است یا به روش الکترونیکی؟

امروزه ویرایش نوشته‌های مختلف به دو صورت انجام می‌شود. برخی ویراستاران روی کاغذ و برخی دیگر در کامپیوتر خود این کار را انجام می‌دهند. به‌طور کلی نمی‌توان گفت که کدام روش بهتر است و هر کدام از این روش‌ها مزایا و معایب خود را دارند.

معرفی چند کتاب در زمینه ویرایش و درست‌نویسی فارسی

غلط‌نویسیم، اثر ابوالحسن نجفی

نکته‌های ویرایش از علی صلح جو

نگارش و ویرایش از احمد سمیعی گیلانی

آموزش ویراستاری و درست‌نویسی اثر حسن ذوالفقاری

چگونه از علائم نگارشی فارسی استفاده کنیم؟

علائم نگارشی مختلفی برای استفاده در ویرایش هست که با استفاده از آنها می‌توان به زیبایی و انسجام متن کمک کرد و از جمله می‌توان به نقطه، پرانتز، ویرگول، دو نقطه و نقطه ویرگول، گیومه و علامت سؤال اشاره کرد و باید گفت که برخی افراد، استفاده از این علائم را نادیده می‌گیرند و فکر می‌کنند فایده چندانی در روان بودن متن ندارد. اما در نظر داشته باشیم که متن بدون علائم نگارشی یا با استفاده نادرست از آنها، ارزشی ندارد و خواننده را دچار سردرگمی و خستگی می‌کند.

سخن پایانی اینکه یادگیری ویراستاری به صرف زمان، مطالعه و دقت بالا نیازمند است. بنابراین توجه به نکات بیان شده و مطالعه منابع گوناگون به ارتقای مهارت شما به‌عنوان ویراستار کمک بسیاری می‌کند.

در خاتمه، امیدوارم با شرکت در دوره‌های آموزش کلاس‌های حضوری ویراستاری در قالب یک فصل درسی و تمرین ویراستاری متون بتوانیم هم‌زمان با تألیف مقاله، پایان نامه و کتاب، ویراستار کارهای خودمان باشیم و شایسته است که اساتید محترم در دانشگاه بیرجند، زمینه‌های این کار را برای دانشجویان‌شان فراهم آورند و آغازگر این مسیر باشند.

توفیق یارتان باد